

БАГАТОКОМПОНЕНТНІ ТЕРМІНИ (ТЕРМІНИ–СЛОВОСПОЛУКИ) ФІНАНСОВОГО ПРАВА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Обов'язковою складовою дослідження фахової термінології є структурно-словотвірний аналіз одиниць, які її формують. Так, дериваційні особливості термінів (зокрема правових) були об'єктом зацікавлення таких дослідників, як А. Суперанська, Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк, М. Володіна, М. Вербенец, П. Горещкий, А. Тихов, А. Д'яков, В. Даниленко, Л. Симоненко, Л. Полюга та ін. У працях цих учених запропоновано різні підходи до визначення основних структурних типів термінів, опису арсеналу словотвірних засобів та моделей і виявлення ступеня їхньої продуктивності в мові. Для аналізу структурних особливостей термінології фінансового права та визначення закономірностей і тенденцій їхнього творення в українській мові доцільно врахувати передусім теоретичні розробки В. Даниленко, в основі яких – принциповий поділ термінів за кількісною характеристикою їхнього складу [3].

Стаття присвячена розгляду проблеми функціонування багатоконпонентних термінів у терміносистемі фінансового права сучасної української мови. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю нормалізації однієї з найскладніших термінологічних систем та регуляції мовних процесів, які у ній спостерігаємо.

Залежно від кількості одиниць, які виступають компонентами одного терміна, можна виділити два основних структурних типи:

- а) однокомпонентні (терміни-слова);
- б) багатоконпонентні (терміни-словосполучення).

Кожному типу властиві специфічні способи творення, реалізовані в певних модельних рядах.

Аналіз проблеми продуктивності окремих моделей творення фінансово-правових термінів у сучасній мові дозволяє виявити й описати їхній комунікативний та дериваційний потенціал як у національній термінології, так і в процесі науково-культурного діалогу близькоконтактних та дистконтактних мов. Адже синтезування внутрішніх та зовнішніх ресурсів при творенні терміна є результатом різних за природою мовних процесів, спричинених дією екстра- та інтралінгвальних факторів. Це важливо і з того погляду, що в кожен епоху в національній мові формуються оптимальні способи творення термінів як на питомому ґрунті, так і з використанням мовних ресурсів інших мов, засвоєних у процесі контактування з ними.

Підкреслимо, що для словотвірної архітекτονіки правових термінологічних одиниць характерні загалом ті самі принципи, що й для загальноживаних одиниць. Знання і правильне використання особливостей національного словотвору, зокрема в термінології, допомагає досягти відповідності термінологічних одиниць основним принципам термінотворення, серед яких: 1) дотримання однозначності та взаємозумовленості; 2) нормативності; 3) лінгвістичної економії [1, 14].

У текстах фінансово-правового спрямування активно функціонують структури – термінологічні словосполучення, представлені двома чи більше лексемами, що називають конкретні поняття предметної галузі.

М. Вербенец зазначає, що в лінгвістиці часто не визнають доцільності виділення в мові багатоконпонентних термінів, які мовознавці кваліфікують як концептуальні об'єднання [1, 12]. Проте сама дослідниця стверджує, що необхідність виділення термінів-словосполук поряд із одиничними одиницями все ж таки очевидна. Якщо багатоконпонентний термін відповідає універсальним вимогам терміносистеми (однозначність, нормативність, економічність та ін.) [1, 14], то немає підстав відмовляти термінові в його термінологічності з огляду на його довжину та структуру. Ця думка суголосна з теоретичними узагальненнями В. Даниленко, яка, зараховуючи словосполучення до термінів, спиралася на такі моменти, як приналежність їх до множини понять певної системи, а також обмеженість їхнього використання; наявність таких диференційних для термінологічної лексики ознак, як стійкість, обмежена здатність до творення словосполучень, однозначність [3, 34].

Багатоконпонентні сполучення становлять не лише переважну більшість серед термінів фінансового права, а й виявляють стійку тенденцію до збільшення, поповнюваності.

Розгляд таких сполук за системного підходу передбачає їхнє об'єднання в групи за загальними для них семантичними ознаками. Аналіз понять, виражених багатослівними сполученнями, свідчить, що вони визначаються дескриптором із загальним значенням, необхідний для повного розкриття поняття, наприклад: *вартість (суспільно визначений еквівалент у грошовій формі) – вартість балансова (вартість запасів, за якою вони відображаються в балансі) – вартість балансова активів (вартість, за якою активи відображено в балансі підприємства, після вирахування суми накопиченої амортизації) –*

вартість балансова іноземної валюти (вартість іноземної валюти в грошовій одиниці держави, за якою вона відображена в балансі).

За семантичною ознакою, тобто за ступенем валентності компонентів, в термінології фінансового права ми можемо виділити терміни-словосполучки двох типів: а) **вільні словосполучки**, де кожен із компонентів – термін, що може вільно сполучатися з іншими термінами у межах системи: *розрахункова палата – розрахункова книжка – вексельна книжка – вексельний реквізит – реквізит банку – банківська операція* і т.д.; б) **відносно вільні** утворення, де один із компонентів має нульову термінологічну валентність у системі термінології фінансового права, тобто виражений загальноживаним словом, а решта – здатні вступати в інші термінологічні сполучки: *цінні папери – цінна облігація, цінний вексель* тощо.

З генетичного погляду багатокомпонентні терміни фінансового права є різномірними. Деякі дослідники називають їх "схрещеними" [1, 11] бо переважно вони утворені з компонентів, один з яких – національний, а інший – іншомовний, наприклад: *курс покупця, обіг облігацій, оприбуткування на склад, гарантована позика, головний розпорядник коштів бюджету* тощо. Найчастіше в термінах-словосполучках домінує запозичений іменник, наприклад: *гарантійний депозит, цінний ризик, лібералізація цін, відкликання акцій, позабіржовий ринок цінних паперів*. Довжина та семантичний обсяг складених термінів, утворених в українській термінології фінансового права на основі запозиченого з неблизькоспорідненої мови іменника, залежить від багатьох власне лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, серед яких головним можна назвати спроможність таких термінів повністю заповнювати відповідний фрагмент поняттєвого поля правничої термінології. Такі терміни адекватні за будовою структурі поняття, що визначає їхню можливість збільшувати склад національних словотвірних компонентів терміносистеми і є інтралінгвальною реакцією на збільшення ознак для уточнення номінації спеціального поняття, як, наприклад, у термінах *кошти – бюджетні кошти – невраховані позабюджетні кошти – еквіваленти грошових коштів*, поширених в українській терміносистемі фінансового права.

Залежно від кількості компонентів у словосполучках ми виділяємо **прості й складні** багатокомпонентні терміни фінансового права в українській мові. До простих відносимо двокомпонентні терміни, які розкривають те чи інше поняття фінансово-правової діяльності, до складних – терміни з трьома і більше компонентами, які уточнюють чи розширюють поняття, експліковані простими термінологічними одиницями.

1. Прості терміни-словосполучки фінансового права. У терміносистемі фінансового права переважають терміни, утворені поєднанням двох лексем. Прості словосполучки складають переважно два повнозначних слова (рідше – два повнозначних слова з прийменником), одне з яких є головним, а інше – залежним: *розподіл коштів, видатки бюджету, фінансовий лізинг, державні витрати* тощо.

Відповідно до морфологічного вираження й організації головних і залежних компонентів виділяємо такі структурні моделі простих (двокомпонентних) термінів фінансового права, які за граматичними показниками можуть бути двох типів: об'єктні та атрибутивні.

1) Модель N + (praep) N.

Ця об'єктна модель представлена поєднанням двох іменників без прийменника або з прийменником, для якого властива семантика уточнення (залежне слово уточнює основне значення головного компонента). Наприклад: *фонди коштів, кошторис видатків, капітал банку, валюта ціни, консолідація боргу розстрочка платежу, платник за векселем, продаж на термін, опціон без грошей*. Поєднання лексем способом прилягання зумовлює утворення згаданих вище вільних словосполук, де кожне слово може виступати в межах іншої структури, формуючи таким чином інший двокомпонентний термін, пор.: *власник облігацій – облігації підприємств, акцепт векселя – індесація векселя, ціна покупця – структура ціни, дефіцит бюджету – надходження до бюджету* тощо.

Загалом для української термінології фінансового права ця модель не є надто продуктивною.

2) Модель N + A.

Аналізована атрибутивна модель, представлена поєднанням іменника в ролі головного слова й прикметника в ролі залежного є найпродуктивнішою в терміносистемі фінансового права української мови. Наприклад: *інвестиція бюджетна, фінансування кондуктне, податок земельний, кошти готівкові, активи надлишкові, капітал облігаційний, прибуток нерозподілений, позика індексована, вкладення капітальні, мито компенсаційне, кредит податковий* тощо.

Висока продуктивність такої атрибутивної моделі, на нашу думку, зумовлена загальною семантичною тенденцією термінів до розширення й спеціалізації значення, представленого головним словом (іменником). Специфіка термінології фінансового права полягає в тому, що в межах її системи фактично немає однокомпонентного терміна, значення якого не було б розширене за допомогою прикметника й таким чином не переведене до розряду вузько-спеціалізованих, пор.: *кредит – кредит бюджетний – кредит консорціальний – кредит банківський; кредит – кредит чековий – кредит онкольний – кредит компенсаційний*.

Саме ця модель є базою, основою для творення складних багатокомпонентних термінів з кількарівневою атрибутивною структурою.

3) Модель $A + N$.

У проаналізованих фінансово-правових текстах зафіксовано терміни, що називають не сам термінований предмет чи явище, якими оперують в фінансовій чи юридичній практиці, а вказують на певні зв'язки предмета, поняття, його ознаки, якості. Вони побудовані за моделлю поєднання прикметника й іменника, причому головну роль у них відіграє саме прикметник, наприклад: *фінансова послуга, фінансовий рік, бюджетний період, цінні папери, валютна зона, фондовий арбітраж, платіжна вимога, кредитна лінія, цінова заявка* тощо.

Вище ми вже відзначали дискусійність питання щодо здатності прикметників виступати в ролі термінів, а тим паче – в ролі головного слова в багатокомпонентній термінологічній одиниці. Підкреслимо, що дотримуємося думки багатьох мовознавців про необов'язкову субстанційність у терміносистемі й тому виділяємо прикметникові словосполучення як окремі терміни. Виступаючи в складі терміна-словосполучення головним компонентом, прикметник виражає не якісну ознаку предмета, поняття чи явища, а родо-видові відношення між ними, виконує роль уточнення, обмеження, кваліфікативного значення [2, 47].

Функціонування таких одиниць обмежено текстами наукового чи офіційно-ділового стилю, і це також дає підставу кваліфікувати їх як терміни. Загалом аналізована атрибутивна модель з-поміж усіх вирізняється найнижчою продуктивністю.

2. Складні терміни-словосполучення фінансового права. Для будь-якої терміносистеми, сформованої навколо вузькопрофільних фахових понять, характерним є поступове розширення за рахунок збільшення обсягу самих терміноодиниць. Система термінів фінансового права не становить у цьому аспекті винятку, бо її складові так само засвідчують тяжіння до деталізації шляхом приєднання компонентів, пор.: *фонд – фонд кошторису – загальний фонд кошторису – загальний фонд кошторису бюджетних установ – загальний фонд кошторису доходів і видатків бюджетної установи та організації*.

Складні багатокомпонентні терміни становлять значну частину загального обсягу термінів фінансового права (ми виділили 608 сполук). У таких конструкціях залежні слова визначають різні аспекти значення стрижневого слова. У процесі функціонування в таких сполуках відбуваються різні семантичні процеси, зумовлені як внутрішніми взаємовідношеннями слів, так і зовнішнім впливом всієї термінологічної системи, особливо сусідніх елементів та ланок, що утворюють внутрішні системні об'єднання. Аналіз таких типів термінологічних словосполук свідчить, що чим складніша конструкція наукового терміна, тим він має меншу здатність до семантичної спаяності, тим вища самостійність значень його окремих компонентів.

З-поміж основних моделей, за якими утворюються складні багатокомпонентні терміни фінансового права, можна виділити такі:

1) Модель $N + A_1 + A_n$

Ця атрибутивна модель передбачає приєднання до головного слова одного або кількох прикметників, які виконують уточнювальну і/або диференційну роль стосовно іменника, наприклад: *небанківська фінансова установа, мінімальний споживчий бюджет, централізований фонди коштів, середньострокове бюджетне планування, боргові цінні папери, девізна валютна політика, спеціальний платіжний засіб* тощо.

2) Модель $N + (N + A + A_n)$

У цій моделі реалізовані об'єктні відношення за рахунок поєднання іменників, проте залежний іменник має при собі також прикметник (кілька прикметників), який розширює, уточнює чи деталізує його семантику, наприклад: *платники прибуткового податку, портфель цінних паперів, бюджет місцевого самоврядування, фонд державної кредитної установи, платники акцизного збору, страхування економічних ризиків* тощо.

3) Модель $(N + A + A_n) + N$

У такій моделі залежний іменник не має при собі означень, проте прикметник (прикметники) належить до групи головного іменника і виконує уточнювальну функцію, наприклад: *резервний фонд бюджету, цінний папір з дисконтом, середньомісячний сукупний дохід сім'ї, єдиний митний тариф України, середньозважена ціна аукціону, стартова ціна лота, початкова ціна векселя* тощо.

4) Модель $N + N_1 + N_n$

Аналізована об'єктна модель передбачає розширення термінологічної одиниці за рахунок уведення до її структури залежних іменників, наприклад: *активи платника податків, стягнення боргу платника, ставки рефінансування банку, ринок угод на термін, ціна пакета акцій, врахування векселя з реверсом, безперервність ряду індосаментів* тощо.

5) Модель $(N + A) + (N + A)_1 + (N + A)_n$

Ця модель ускладнює попередню за допомогою уведення до кожної групи іменника означень (прикметників, діеприкметників), що виконують уточнювальну й деталізувальну роль,

наприклад: взаємний фонд інвестиційної компанії, чисті активи інвестиційного фонду, книжкова (бухгалтерська) вартість корпоративних прав, чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості, оподатковуваний оборот з відвантажених товарів, теперішня вартість майбутнього платежу під визначений процент та ін.

Перераховані моделі можна вважати базовими для інших, складніших моделей, за якими здатні утворюватися терміни фінансового права в українській мові, як-от: балансова вартість групи цінних паперів для цілей розрахунку резерву, рахунки для обліку операцій з фінансування бюджетів, плата за користування надрами для видобування корисних копалин, кредит під цінні папери, що засвідчують відносини позики тощо. Проте таким складним структурам властивий низький ступінь продуктивності, а одиниці, утворені за їхніми типами, викликають сумнів щодо своєї “термінологічності”, адже вони не відповідають вимозі лаконічності, що є доволі важливою для організації будь-якої терміносистеми.

Загалом для української терміносистеми фінансового права властива відкритість і здатність до постійного розширення, що зумовлено не лише розвитком теорії правової науки, а й прагненням лексичної системи до найбільш адекватного вираження спеціалізованих понять, сформованих у мовній свідомості на основі контакту з реаліями позамовної дійсності.

Список використаних джерел

1. Вербенец М.Б. Юридична термінологія української мови : історія становлення і функціонування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / М.Б. Вербенец. – К., 2004. – 20 с.
2. Д’яков А.С. Основи термінотворення : семантичний та соціолінгвістичний аспекти / Д’яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. – К. : Видавничий дім “КМ Academia”, 2000. – 218 с.
3. Даниленко В.П. Русская терминология : опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
4. Словник фінансово-правових термінів / [заг. ред. Л.К. Воронова]. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2006. – 343 с.
5. Симоненко Л.О. Термін / Л.О. Симоненко // Українська мова : енциклопедія. – К. : Видавництво “Енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2000. – С. 629-630.
6. Суперанская А.В. Общая терминология : терминологическая деятельность / Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.

Анотація. Статтю присвячено розгляду особливостей творення та функціонування багатокомпонентних термінів у системі сучасного фінансового права України. Серед багатокомпонентних номінацій виділено прості та складні типи термінів, встановлено структурні моделі, за якими можуть утворюватися терміни, простежено продуктивність цих моделей.

Ключові слова: багатокомпонентні терміни, структурні моделі, типи термінів.

Summary. The article is devoted to the research concerning the peculiarities of the multiconstituent term's formation and functioning in the system of contemporary Financial Law of Ukraine. Here one could find the information as to the simple and complex term types among the multiconstituent nominations, the structural models of the term's formation, and the productivity of the models.

Key words: polycomponent terms, structural models, types of terms.

УДК 373.6:82-343

Шулик П.А.

БИБЛЕЙСКИЕ ТЕКСТЫ В ШКОЛЬНОМ КУРСЕ ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Программа курса “Зарубежная литература” в школах Украины предлагает обращение к Библии как к ключевому культурно-историческому источнику в 8 классе, во вступительной теме, где наряду с Ведами, Авестой и Кораном она рассматривается как памятник мировой литературы и как священная книга народов мира.

Указанный круг вопросов не исчерпывает проблему школьного изучения библейских текстов, без знания которых невозможно понять значительную часть произведений, включенных в программу. В связи с этим в преподавании зарубежной литературы немаловажное значение приобретает обращение к Библии и как к части культурного наследия, отражающей